

**Σε αναζήτηση της αυθεντικής γνώσης -
Ο δρόμος από την παιδεία στην εξειδίκευση
και το αντίστροφο**

Έχουμε ήδη εισέλθει στη μεταβιομηχανική εποχή. Μια νέα κοινωνία αναδύεται τα κύρια χαρακτηριστικά της οποίας τα καθορίζει η βιομηχανία της πληροφορίας. Η ατελείωτη κατάτμηση των επιστημών προκαλεί «ωκεανούς» νέων γνώσεων που οδηγούν στην αλματώδη ανάπτυξη της τεχνογνωσίας. Οι δυο μεγάλες κατηγοριοποιήσεις θεωρητικές ή θετικές επιστήμες, που ξεκίνησαν κυρίως τον 19^ο αι., έκτοτε κατακερματίζονται σε ατέλειωτες υποδιαιρέσεις.

Όμως σ' αυτή τη φρενήρη κούρσα παρατηρείται και το εξής: Το ερευνητικό ενδιαφέρον των επιμέρους επιστημών, ολοένα και περισσότερο εστιάζεται στις εσχατιές του επιμέρους, με τη γνώση του οποίου δόθηκε - και δίνεται - εκπληκτική επιτάχυνση στις νέες ανακαλύψεις που βελτιώνουν θεαματικά τη ζωή των ανθρώπων.

Φαίνεται, όμως, πως όσο το ερευνητικό ενδιαφέρον της εξειδίκευσης κατευθύνεται κυρίως προς τις εσχατιές του επιμέρους, τόσο απομακρύνεται από την οπτική της συνολικής εικόνας, εντός της οποίας παράγεται και διαμορφώνεται το επιμέρους. Και ίσως ο ανεξέλεγκτος δρόμος προς την υπερ-εξειδίκευση, δεν θα είχε τόση σημασία, ή, ακόμη να ήταν και ευπρόσδεκτος, αν το «επιμέρους» ήταν μικροεικόνα του όλου και αντιστρόφως, αν, δηλαδή, το όλον ήταν πανομοιότυπη μεγέθυνση του «επιμέρους».

Προφανώς όμως αυτό δεν συμβαίνει: Το όλον διαθέτει χαρακτηριστικά που δεν υπάρχουν στο μέρος. Αλλά, επίσης, ενδέχεται ορισμένα χαρακτηριστικά του μέρους να μην απαντούν στο όλον. Αυτό έχει ως συνέπεια η γνώση του επιμέρους να μην ταυτίζεται πάντοτε με τη γνώση του όλου. Επιπλέον το επιμέρους, καθώς αποσπάται από το οργανικό όλον εισέρχεται στον ολισθηρό δρόμο της μονομέρειας. Κάτι που μπορεί, κατά περίπτωση, να έχει και αρνητικές επιπτώσεις

στην προσέγγιση της γνώσης του όλου, αλλά και του τρόπου σκέψης.

Και συγκεκριμένα:

Η υποχρεωτική, και σωτήρια κατά τα άλλα, κατάτμηση των επιστημών είναι πιθανόν να επηρεάζει αρνητικά τη δομή του τρόπου σκέψης, καθώς υποχρεωτικά ενισχύει την ανάλυση σε βάρος της σύνθεσης. Και εν τέλει την επικράτηση του μέρους σε βάρος του όλου. Και με τον τρόπο αυτό καθιερώνει στη δομή του τρόπου σκέψης την αναγωγική προσέγγιση της γνώσης. Που σημαίνει ότι για την προσέγγιση μιας σφαιρικής άποψης της πραγματικότητας να «αρκούμαστε σε μια μόνο σειρά παραγόντων» και στη συνέχεια να δίνουμε απλές και εύπεπτες απαντήσεις σε πολυσύνθετα προβλήματα προφανώς και εξαιτίας της μονομερούς πληροφόρησης. Γεγονός που δεν συμβάλλει στη λύση του προβλήματος, αλλά στην αύξηση της προβληματικότητάς του.

«*Η αναγωγική προσέγγιση*» σημειώνουν δυο σημαντικοί διανοητές¹, σε συζήτησή τους με τον δηλωτικό τίτλο «κραυγή συναγερμού για τον 21 αι.», «*που συνίσταται στο να αρκούμαστε σε μια μόνο σειρά παραγόντων για τη ρύθμιση του συνόλου των προβλημάτων ... είναι το ίδιο το πρόβλημα παρά η λύση*». Θυμίζει τον τυφλό που αγγίζοντας την ουρά ενός ελέφαντα αποφαινόταν ότι πρόκειται για μια ... βούρτσα.

Η συνέπεια των παραπάνω μπορεί να είναι η εξής: Όσο περισσότερο γνωρίζουμε το επιμέρους, τόσο και πιο πολύ να βαθαίνει η άγνοιά μας για το όλον. Και συνεπώς να έχουμε ως τίμημα αυτής της εκπληκτικής διείσδυσης στις εσχατιές της λεπτομέρειας την περιορισμένη έστω απώλεια της συνολικής όρασης, της μόνης ικανής άλλωστε που μπορεί να προσεγγίσει την πολυπλοκότητα μιας διαρκώς μεταλλασσόμενης σήμερα πραγματικότητας.

Ο Αριστοτέλης ήδη πριν δυόμιση χιλιάδες χρόνια διεμήνυε: «*άνευ γαρ του καθόλου*» *επιστήμην ουκ έστιν λαβείν*». Αλλά

¹ - Aurelio Peccei, Daisaku Ikeda : Cri d' alarme pour le 21e siècle, PUF 1986

και ο Πασκάλ (1623-1668) προειδοποιούσε ότι «επειδή όλα τα πράγματα είναι αιτίες και αποτελέσματα, βοηθούν και βοηθιούνται, έμμεσα και άμεσα, κι όλα αλληλοκρατιούνται μ' ένα φυσικό και ανεπαίσθητο ή αδιόρατο δεσμό που ενώνει τα πιο μακρινά και πιο διαφορετικά πράγματα, επιμένω πως είναι αδύνατο να γνωρίζει κανείς τα μέρη χωρίς να γνωρίζει το όλον, όπως και να γνωρίζει το όλον χωρίς να γνωρίζει το καθένα από τα μέρη»². Τα ακριβή χαρακτηριστικά, συνεπώς μιας καθολικής πραγματικότητας, και κατ' επέκταση μιας αυθεντικής γνώσης, δομούνται σε μια αλληλο-διάδραση του μέρους προς το όλον και αντιστρόφως.

Από την άλλη πλευρά η γνώση είναι ταυτοχρόνως και δύναμη. Δύναμη που μπορεί να διαχέεται παντού καταργώντας έτσι τα γνωστά παραδοσιακά γεωγραφικά και άλλα σύνορα και προκαλώντας το γνωστό φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Η δύναμή της, όμως, δεν ισοκατανέμεται. Με αποτέλεσμα, άλλες χώρες (τάξεις, ή και άτομα), να τις εκτινάσσει στην κορυφή της ανάπτυξης, άρα και της δύναμης. Άλλες δε χώρες εξαιτίας της έλλειψης σύγχρονης τεχνογνωσίας να καθιλώνονται στα υπόγεια της υπανάπτυξης με τον διαρκή κίνδυνο τελικά να οδηγούνται στην υποτελεία.

Σε πολλές περιπτώσεις η τάση της τεχνογνωσίας μπορεί να διαστρωματώνει και τελικά να δημιουργεί, νέες και συχνά κλειστές κοινωνικές ομάδες, αποδίδοντας στους φορείς της υπερβάλλουσα δύναμη και συνεπόμενη κυριαρχία. Η τάση, μάλιστα, της τεχνογνωσίας, κατά τους Κ. Ρόμπινς και Φ. Ουέμπστερ, «για κυριαρχία και έλεγχο... δεν προέρχεται από την κατάχρησή της ή την κακή της χρήση, αλλά μάλλον είναι συστατικός και ενσωματωμένος παράγοντας»³. Αλλά και κατά τον Michel Foucault «δεν υπάρχει σχέση εξουσίας χωρίς συσχετισμένη σύσταση ενός πεδίου γνώσης, ούτε και γνώση που να μην προϋποθέτει και να μη συνεπάγεται σχέσεις εξουσίας»⁴.

² - Blaise Paskal, *Σκέψεις*, μτφρ. Π. Αντωνοπούλου, εκδ. Αναγνωστίδης

³ - Κ. Ρόμπινς και Φ. Ουέμπστερ: *Η εποχή του τεχνοπολιτισμού: από την κοινωνία της πληροφορίας στην εικονική ζωή*, Εκδ. Καστανιώτη

⁴ Michel Foucault, *Discipline and Punish. The birth of the prison*. Εκδ. Penguin Books Ltd

Ο Κ.Καστοριάδης παρομοιάζει τη γνώση με «κρυμμένο κινητήρα» της εκάστοτε εξουσίας, που στόχο έχει «τον καθολικό έλεγχο» της κοινής γνώμης και την «ολική ηγεμονία». Ό, τι, δηλαδή έκαναν άλλοτε οι «σιδερένιες» αλυσίδες της βίας, τώρα το επιτυγχάνουν οι «αργυρές» της πειθούς. Και έτσι η εξελιγμένη τεχνογνωσία αναδεικνύεται συχνά να είναι ένας σύγχρονος Ιανός: Από τη μία πλευρά υπόσχεται, και ως ένα βαθμό το επιτυγχάνει, διεύρυνση της δημοκρατίας σε πλανητικό επίπεδο, την ίδια στιγμή, είναι και πάλι η ίδια που δίνει τη δυνατότητα χειραγώγησης της κοινής γνώμης. Που σημαίνει ότι μπορεί ταυτόχρονα να απελευθερώνει, αλλά και να χειραγωγεί.

Αλλά δεν είναι μόνο αυτά: Οι γνώσεις, γενικά, και πολύ περισσότερο οι εξειδικευμένες γνώσεις, δεν συνιστούν από μόνες τους ποιοτικό μέγεθος. Δεν έχουν, δηλαδή, ενσωματωμένη από τη γέννησή τους και την ηθική τους ποιότητα. Αυτό θα προκύψει, αν προκύψει, από τον *τροπ* που τελικά θα χρησιμοποιηθούν. Η Ιστορία, άλλωστε, είναι γεμάτη από εφιαλτικές ... «αξιοποιήσεις» της γνώσης. Όρα Χιροσίμα, Ναγκασάκι, κ.λπ. Συνεπώς η γνώση, ακόμη και η πιο εξειδικευμένη, παραμένει το μέσο. Το σκοπό θα τον ορίσει ο λόγος, η διάνοηση. Οι ατομικοί επιστήμονες, για παράδειγμα, είναι οι κορυφαίοι της εξειδικευμένης γνώσης. Είναι οι σοφοί, οι σπεσιαλίστες του είδους. Όμως από μόνο του αυτό δεν συνιστά και σύνεση. Μόνον ο *τροπος*, που αυτή η δύναμη θα χρησιμοποιηθεί, θα προσδώσει την αντίστοιχη αξία.

Αλλά και η διαδεδομένη άποψη ότι η νέα τεχνογνωσία δημιουργεί δήθεν νέες θέσεις εργασίας δεν είναι παρά ένας ακόμη μύθος. Η πραγματικότητα δείχνει ότι πράγματι δημιουργεί νέες θέσεις. Αλλά για τους φορείς εξειδικευμένων γνώσεων. Την ίδια στιγμή, όμως, απαξιώνει πολλαπλάσιες θέσεις εργασίες κυρίως μη εξειδικευμένων γνώσεων στέλνοντας τους αντίστοιχους εργαζόμενους στον καιάδα των αζήτητων. Στο οικονομικό φόρουμ, που πρόσφατα πραγματοποιήθηκε στο Νταβός, από έγκριτους οικονομολόγους ειπώθηκε ότι μεταξύ των ετών 1997 και 2007, μόνο στις ΗΠΑ χάθηκε, κυρίως εξαιτίας της αυτοματοποίησης,

το 86% των θέσεων εργασίας. Βεβαίως δημιουργήθηκαν νέες θέσεις. Απαιτούν, όμως, εξειδικευμένες γνώσεις που οι απολυθέντες δεν διαθέτουν. Η συνέπεια είναι στις ΗΠΑ σήμερα να υπάρχουν 800.000 θέσεις κενές μόνον για ειδικότητες ασφαλείας ψηφιακών συστημάτων.

Τα προβλήματα είναι πολύπλοκα, οι δε απλές και μονοσήμαντες απαντήσεις, στις οποίες συνήθως οδηγεί η αναγωγική προσέγγιση ή η διχοτομική θέαση των πραγμάτων, πέρα από τη δελεαστική τους απλότητα, δεν ικανοποιούν. Η διχοτομική θέαση των πραγμάτων καταλήγει σε μονόπλευρη θέαση που μπορεί να λειτουργεί σαν το κρεβάτι του Προκρούστη: απολυτοποιεί τη μία από τις πολλές όψεις της πραγματικότητας. Για την προσέγγιση της ακριβέστερης γνώσης των πραγμάτων απαιτείται η αναζήτηση της ενότητας μέσα από την πολυεδρικότητα της πραγματικότητας.

Προς την κατεύθυνση αυτή οφείλει όλη η εκπαίδευση και ιδιαίτερα η τριτοβάθμια, παράλληλα με τη διερεύνηση του επιμέρους, να ενθαρρύνει στη συνέχεια με τη βοήθεια της κλασικής παιδείας, τη θεώρησή των επιτευγμάτων της από την οπτική του όλου. Όστε τα μέσα να υπηρετούν τους σκοπούς. Μόνο με μια ευρύτερη κουλτούρα που θα καθορίζει ακριβέστερα το «π ρ ο ς τ ί» των πραγμάτων, θα βρει το ακριβές νόημά του και το «π ώ ς» της εξειδίκευσης.

Στο πλαίσιο των παραπάνω οι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι οφείλουν να περιορίσουν τη συχνά υπεροπτική αφοσίωση προς τη δήθεν «καθαρή» επιστήμη, αλλά, όπως θα έλεγε ο Durheim, να δημιουργήσουν στον εκπαιδευόμενο *«ένα είδος πολικότητας της ψυχής που θα τον προσανατολίζει προς μια ορισμένη κατεύθυνση, όχι μόνο στη διάρκεια της παιδικής ηλικίας, αλλά σε όλη τη ζωή»*⁵

Ένας οικονομολόγος, για παράδειγμα, για να είναι καλός στην επιστήμη του, χρειάζεται ασφαλώς να γνωρίζει άριστα μαθηματικά, στατιστική, καθώς και το ρόλο των οικονομικών δεικτών στην πορεία της οικονομίας. Αν όμως περιορίζεται μόνον σ αυτά για τις προβλέψεις του είναι πολύ πιθανόν να

---

⁵.- Εντγαρ Μορέν, «Το καλοφτιαγμένο κεφάλι», μτφρ. Δ. Δημουλάς, εκδ. του εικοστού πρώτου, 2000

αποδειχθεί κακός οικονομολόγος. Ήδη ο Hayek, ένας από τους πλέον διάσημους υποστηρικτές της ελεύθερης οικονομίας, είχε έγκαιρα και έγκυρα υποστηρίξει ότι *«κανένας που είναι απλώς οικονομολόγος δεν μπορεί να είναι μεγάλος οικονομολόγος»*. Αλλά, κατά τον ίδιο, το χειρότερο είναι ότι ο οικονομολόγος που καθορίζεται μόνο από την πορεία των οικονομικών δεικτών, δεν είναι μόνο κακός οικονομολόγος, αλλά *«καθίσταται ζημιογόνος και μπορεί να αποτελέσει έναν αληθινό κίνδυνο»*. Κάτι που η χώρα μας, οδεύοντας προς την άβυσσο, μάλλον το βίωσε και μάλιστα με οδυνηρό τρόπο.

Αλλά και τα άτομα, ως ισόβιοι εκπαιδευόμενοι, θα πρέπει με δική τους ευθύνη να υιοθετήσουν μια στρατηγική μάθησης που κατ' αρχή θα τους βοηθά να διευρύνουν διαρκώς την οπτική γωνία, ώστε η γνώση να θεάται όχι μόνο ως αυταξία, αλλά και ως μέσο που υπηρετεί έναν υψηλότερο σκοπό.

Και, καταλήγοντας, η διεύρυνση της οπτικής θα πρέπει να καλύψει και την αδήριτη ανάγκη της ειρηνικής συνύπαρξής μας με τους άλλους. Κάτι που σημαίνει ότι και ως πολίτες προκειμένου να αγγίξουμε την αυθεντική γνώση των κοινωνικών πραγμάτων, θα πρέπει, ακόμη και με την έμπρακτη συμμετοχή μας, να συμβάλλουμε στη μείωση της διχοτομικής και μονομερούς θέασης των πραγμάτων και να προωθήσουμε την ανάγκη της πραότητας και του συμβιβασμού.

«Η αξία του κόσμου», έλεγε ο Πωλ Βαλερύ, *«βρίσκεται στις ακρότητες, η σταθερότητά του στο συμβιβασμό»*. Ο συμβιβασμός, όμως, προϋποθέτει διεύρυνση της οπτικής. Κάτι που μόνο η γενικότερη παιδεία θα ενθαρρύνει. Προκειμένου, στην αυξανόμενη πολυπλοκότητα της κοινωνικής συνθήκης, η λύση στα ζητήματα διαφωνίας να είναι, όσο γίνεται, κοινής αποδοχής. Και ακόμη, προΐδον ακριβούς ανάγνωσης των προβλημάτων, ώστε, κατά την εφαρμογή να υποστηρίζεται από τους περισσότερους.

Σε κάθε διαφορετική περίπτωση ο ορθολογισμός θα καταληστεύεται από τη διαρκώς ταλαντευόμενη κοινή γνώμη, που θα ψάχνει σ' έναν έρημο κόσμο, ανύπαρκτους Μεσσίες.

Ο καλπασμός των εξελίξεων δεν επιτρέπει, ιδιαίτερα στους νέους, βαθιές καταδύσεις στον πυρήνα των πραγμάτων ή των γεγονότων. Οι φιλελεύθερες δημοκρατίες που έχουν ως θεμέλιο την πολυφωνία εξαιτίας των ποικίλων και ασύμπτωτων συμφερόντων των πολιτών έχουν γίνει εύθραυστες. Η εξουσία ασκείται πίσω από αδιαπέραστα πέπλα αδιαφάνειας. Το «εγώ» καταλήγει σαν ένας «σκηνοθετημένος» ά λ λ ο ς.

Ποιο είναι το σύγχρονο χρέος μας είναι προφανές: να διερευνούμε και να αναζητούμε αξιόπιστα μέσα στο ελάχιστο και ταπεινό το οικουμενικό που αφεύκτως υπάρχει.

Μωσής Ελισάφ
Δήμαρχος Ιωαννίνων